

**THE SIGNIFICANCE OF CASH AND
ITS SUPPLY IN HUNGARY AND
IRELAND****A KÉSZPÉNZ-ELLÁTÁS JELENTŐSÉGE ÉS
BIZTOSÍTÁSA MAGYARORSZÁGON ÉS
ÍRORSZÁGBAN**SOMOGYI TAMÁS¹**Abstract**

Cash, that has some thousand-year long history and serves the purpose of transaction and saving, is still significant in the era of electronic payment. And undoubtedly essential for those who do not use digital banking services. In the EU, making the choice between cash or electronic payment solution is a fundamental right. Therefore, beside the digital financial solutions, the supply of cash is also to be considered essential service. However, few studies addressed the security issues of cash supply. The purpose of this paper is to investigate the significance of cash and to explore the way cash supply is maintained in Hungary and the eurozone member Ireland. Research data has been drawn from three sources: publicly available documents, relevant literature and sector-specific regulations were examined. Moreover, some observations will be provided at the end.

Keywords

Cash, Hungary, Ireland, European Union

Absztrakt

Az évezredek múlta visszatekintő készpénz az elektronikus fizetés korában sem vesztett jelentőségéből: továbbra is szolgál tranzakciós célokat és vagyontartási célokat. És vitathatatlanul létfontosságú az elektronikus pénzügyi szolgáltatásokat nem használók számára. Az Európai Unió alapelveként tekint a szabad választás lehetőségére a készpénz és az elektronikus fizetési megoldások között. Következésképpen az elektronikus pénzügyi szolgáltatások mellett a készpénz-ellátás is létfontosságú rendszernek tekinthető. Azonban ennek a területnek a biztonsági kérdései kevés figyelemben részesültek a korábbi kutatások során. Cikkemben a pénzügyághoz nyilvános adataira építve áttekintem a készpénz jelentőségét, majd pedig elemzem a készpénz-ellátás biztosítását Magyarországon és az euroövezeti Írországból a vonatkozó jogszabályok és releváns szakirodalom alapján. Végül megállapításokat teszek a készpénz-ellátás aktuális helyzetéről.

Kulcsszavak

Készpénz, Magyarország, Írország, Európai Unió

¹ somogyi.tamas@phd.uni-obuda.hu | ORCID: 0000-0003-1397-697X | PhD student, Óbuda University Doctoral School of Safety and Security Sciences | doktorandusz, Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskola

BEVEZETÉS

Kétségtelen, hogy a piacgazdaságban kulcsszerepet játszik a pénz. Ebből fakad a pénzhasználatot lehetővé tevő és a pénzkereslet kielégítését biztosító infrastruktúra jelentősége. Az általánosan elfogadott meghatározás szerint az infrastruktúra létesítmények, intézmények, eszközök és személyek olyan összekapcsolódása, mely lehetővé teszi anyagi javak termelését és fogyasztását a gazdaság minden területén, valamint hozzájárul a hatékony működéshez, és fejlődéshez [1]. Ahogyan a 2012. évi CLXVI. törvény 1. § j) pontja megfogalmazza, az infrastruktúra egyes elemei létfontosságúak, mivel „*elengedhetetlenek a létfontosságú társadalmi feladatok ellátásához – így különösen az egészségügyhöz, a lakosság személy- és vagyónbiztonságához, a gazdasági és szociális közszolgáltatások biztosításához, az ország honvédelméhez, – és amelynek kiesése e feladatok folyamatos ellátásának hiánya miatt jelentős következményekkel járna*“. Ezen törvény létfontosságúnak nevezi a pénzügy ágazaton belül a készpénzellátást is (lásd fenti törvény 1. § j) pontja hivatkozta 1. számú melléklet) [2].

Kimutatható, hogy a pénzügyi szolgáltatások terén is megfigyelhető digitalizáció adta fejlődés [3] változást hozott a lakosság fizetési szokásaiban [4]. Ráadásul az egész társadalmat érintő koronavírus-járvány alatti védekező intézkedések csökkentették a készpénzes tranzakciókat [5], így felerősödött a készpénz-mentesítés kérdéskörének kutatása [6]. Igaz, a készpénz-kímélő fizetés jelensége országonként változó mértékű [7], és gazdasági szempontból összességében nézve kevésbé jelentős változást eredményezett a készpénz-forgalomban [8]. Érdekességként említhető, hogy egy, a pénzügyi tudatosságot is figyelembe vevő japán kutatás szerint az eltérő pénzügyi ismeretekkel rendelkező társadalmi csoportok között sem azonosítható jelentős eltérés a készpénzkeresletet nézve [9]. Bár lehetséges eltérés országonként, az kijelenthető, hogy a készpénzellátás biztosítása mai is jelentős feladat, a készpénzellátást biztosító infrastruktúra elemei pedig valóban létfontosságúak. Az Európai Központi Bank (ECB) *The Eurosystem's retail payments strategy* című dokumentuma bár üdvözli a készpénz-kímélő fizetést, a készpénz-ellátást is a lakossági fizetési stratégia részének tekinti az euróövezetben [10]. Ezen felül az ún. *uniós lakossági pénzforgalmi stratégia* a teljes EU-ra nézve stratégiai intézkedésnek tekinti a központi banki pénz rendelkezésre állásának biztosítását (a készpénz-kímélő fizetési megoldások és azonnali átutalás biztosítása mellett) [11]. Ahogyan az Európai Központi Bank megfogalmazta, az euroövezet garantálja a készpénzhez való hozzáférés lehetőségét azért, hogy mindenki szabadon eldönthesse, hogyan teljesíti napi fizetési kötelezettségeit: készpénzben vagy elektronikusan [12].

A készpénzellátást is magában foglaló létfontosságú infrastruktúra védelme államilag szabályozott és irányított [13], hiszen az folyamatos kihívást jelent: elegendő gondolni a napjainkban egyre nagyobb mértéket öltő kiberfenyegetettségre [14], [15], vagy a Kárpát-medencét is érintő klímaváltozás okozta extrém természeti jelenségekre [16] vagy akár egy nagy hatású terrortámadás veszélyére [17]. Ezen néhány példa is alátámasztja a létfontosságú infrastruktúra magas szintű, államilag összefogott védelmének fontosságát [18] és tudományos kutatásának indokoltságát.

A következőkben áttekintem a készpénz-ellátás jelentőségét, valamint biztosításának aktuális kérdéseit hazánkban és egy euróövezeti tagállamban, Írországban.

A KÉSZPÉNZ ÉS JELENTŐSÉGE

A pénz célja kettős: egyfelől tranzakciós célt szolgál, másfelől vagyontartási céllal bír. Ez utóbbi hazánkban leginkább a nagyobb címletű bankjegyekre igaz, míg általában a kisebb címleteket tranzakcióra használjuk [19]. A készpénz iránti igény kielégítését, vagyis az elengedő pénz rendelkezésre állását a jegybankok monetáris politikája biztosítja [20]. A jegybank, vagyis központi bank, ágazat-specifikus hatóságként a stabilitás megőrzésének céljával felügyeli és szabályozza a pénzügyi ágazatot, valamint rendelkezik a pénzteremtés jogával [21]. Hazánkban a jegybank szerepét a Magyar Nemzeti Bank (MNB) tölti be, míg az euroövezetben az Európai Központi Bank (ECB) és a tagállami központi bankok együttesen.

A Bevezetésben már említésre került, hogy a digitalizáció és innováció terjedése mellett továbbra is jelentős a készpénz-forgalom. A készpénz-használat előnyei közé sorolhatóak:

- technikai infrastruktúra nélküli azonnali fizetést tesz lehetővé;
- magánszemélyek közvetlenül tarthatják maguknál;
- anonim módon használható;
- kiskereskedelmi ügyletekben az elfogadása az irányadó.

A készpénz-használat jelentőségét növeli továbbá, hogy az elektronikus pénzügyi szolgáltatásokkal nem rendelkezők számára a készpénz használata létfontosságú. Ezen társadalmi csoport méretét jól láttatja a Világbank adataira épülő 1. Táblázat.

	Magyarország	Magas jövedelmű országok csoportjának átlaga (hazánk és Írország is itt)
rendelkezik bankszámlával	88,2%	96,4%
az elmúlt egy évben fizetett digitálisan	81,4%	92,4%
államtól pénzt kapott bankszámlára az elmúlt egy évben	37,3%	43,2%
bankszámlán tartalékol pénzt	75,2%	84,5%

1. Táblázat Elektronikus pénzügyi szolgáltatások a 15 évesnél idősebb korosztályban, [22] alapján

A Magyar Nemzeti Bank éves jelentései alapján 2021. év végén a forgalomban lévő készpénzállomány 7675,2 milliárd Forint [23], míg 2022. év végén 8226,1 milliárd Forint volt [24]. Elmondható, hogy a koronavírus-járvány hullámai alatti ingadozást leszámítva a hazai készpénzállományt lassuló ütemű bővülés jellemzi. Magyarországon a pénzforgalmi szolgáltatóknál (elsősorban a postahivatalokban) a készpénzbefizetések száma enyhén csökken, de értéke növekszik (2. Táblázat). Bár a magyar lakosság 80%-a tartja magát nyitottnak az elektronikus fizetési lehetőségekre és használt már készpénz-kímélő fizetési eszközt az MNB felmérése alapján [25], fenti adatok alapján a készpénzforgalom hazánkban jelentősnek mondható.

Készpénzbefizetés	2021. I. negyedév	2022. I. negyedév	2023. I. negyedév
darab	3 077 818	2 940 954	2 930 444
millió Forint	2 055 877	2 350 106	2 567 734

2. Táblázat A hazai pénzforgalmi szolgáltatók pénztáraiban lebonyolított készpénz-befizetési tranzakciók száma és értéke, [26] alapján

A készpénzzel lebonyolított tranzakciók száma az Európai Unió szintjén nézve is jelentős: a kis értékű fizetések többségében továbbra is készpénzt használnak, ezért az Európai Bizottság kulcskérdésnek tekinti a készpénz rendelkezésre állásának biztosítását [11]. Csak az euróövezetet tekintve is jól látható a készpénz fontossága. Az Európai Központ Bank egy 2022. évi tanulmánya szerint az euróövezetben bár csökken a készpénz-használat, az 50 EUR alatti fizetések többségét készpénzben bonyolítják le [27]. Ezen felül ezen tanulmány a fizetési szokások tekintetében a 2019. és 2022. közötti időszakban a következő változást is megállapította. A megkérdezettek 54%-a nem változtatta meg a készpénz-használati szokásait, 32%-a kevesebb alkalommal fizet készpénzzel, míg 14%-a több alkalommal használ készpénzt.

Az ECB egy másik tanulmánya a készpénz-használat mögött több lehetséges okot is feltételez [28]:

- az idősebb korosztály alacsony jövedelmű és alacsony iskolázottságú része erősen valószínű, hogy nem vesz igénybe banki szolgáltatást (“cash-only population”);
- korrelál a digitális világban való magasabb fokú jártasság és az elektronikus fizetési módok használata - más szavakkal, a digitális ismeretek hiánya megakadályozhat egyeseket az elektronikus fizetési módok használatában;
- a fizetésüket készpénzben felvevők nagyobb valószínűséggel nem vesznek igénybe banki szolgáltatásokat (“unbanked”).

Habár egy-egy konkrét esetben a fizetési mód megválasztását több tényező is befolyásolhatja (például az összeg nagysága, a teljes bevételen belül a készpénzben felvett jövedelem nagysága, vagy a kereskedő preferenciája), az kijelenthető, hogy a társadalom számottevő része bizonyos tranzakciók esetében a készpénzt részesíti előnyben vagy kizárólag csak készpénzt használ. Azt is hangsúlyozni szükséges, hogy a kevesebb pénzügyi ismerettel rendelkezők számára egy felelőtlen pénzügyi döntés (például helytelenül megválasztott bankszámlacsomag) anyagi veszteséggel járhat, mélyítheti a társadalmi leszakadást és végső soron a teljes gazdaság számára káros lehet [29].

Felmerül a kérdés, hogyan viszonyulnak a készpénzhez a készpénz-kímélő fizetési módokat preferáló emberek, milyen elvárás fogalmazódik meg a társadalomban? A fentebb már említett ECB tanulmány közli egy, a készpénzre vonatkozó euróövezeti felmérés eredményét [27]:

- az Euróövezetben a lakosság 60%-a fontosnak mondja a készpénzes fizetési lehetőséget, és csak a válaszadók 12%-a tartja kivezethetőnek a készpénzt;
- az 55 év feletti korosztály magasabb iskolázottságú tagjainak 64%-a számára fontos a készpénzes fizetési lehetőség, míg a 25 év alatti korosztálynak csak az 54%-a számára fontos;
- az Euróövezetben a válaszadók háromnegyede ATM -nél vesz fel készpénzt (és nem például bankfiók pénztárában).

Hazánkban egy témabeli tanulmány megállapítja, hogy a magyar lakosság közel fele a bankkártyás fizetést vagy az átutalást részesíti előnyben a készpénzzel szemben, és harmada, ha tehetné, csak elektronikusan fizetne [30].

Látható tehát, hogy a digitális pénzügyi szolgáltatások elterjedtek, és bár a készpénz-kímélő fizetési lehetőségek kényelmeseek, sőt, például járvány időszakában javasolt-nak is mondhatók, mégis, a pénzügyi ágazat infrastruktúrájától függenek. A Bevezetésben már említésre került, hogy hazánkban a pénzügyi ágazat infrastruktúrája részben létfontosságú, ennek megfelelően kiemelt védelmet élvez. Az kétségtelen azonban, hogy egyre nagyobb mértékű kihívás jellemzi a pénzügyágazat infrastruktúrájának a biztonságos üzemeltetését: elegendő megemlíteni a globális felmelegedés hatását az adatközpontokra [31] vagy a kibertámadás növekvő fenyegetettségét a bankszektorban [32]. Ráadásul, az éghajlatváltozás következményeként előforduló szélsőséges természeti jelenségek olyan katasztrófák is okozhatnak [33], amely egy adott területen használhatatlanná teszi a pénzügyi szolgáltatásokat is biztosító infrastruktúrát. A készpénz-kímélő fizetési szolgáltatásokat biztosító infrastruktúra sérülékeny, kiesése esetén a tranzakció lebonyolítása lehetetlenné válik. Ezen esetekben a készpénzes fizetési tranzakció tulajdonképpen egyfajta vészhelyzeti megoldásként is szolgálhat, hiszen bárhol, bármikor azonnal használható, és kétségtelenül egyszerűbb, mint a váltó vagy a csekk.

Érdemes külön megemlíteni, hogy a készpénz nemzeti szimbólumokat tartalmaz, így bizonyos módon része identitásunknak és kulturális örökségünknek. Ezen kívül a gyűjtők számára speciális értéket képviselnek mind a bankjegyek, mind pedig az érmék. Mindez pedig hozzájárul a készpénz iránti igényhez, így ezen a szempontokat is figyelembe kell venni.

Mindezek alátámasztják a készpénz-használat biztosításának a fontosságát és a készpénz-ellátás biztonságának jelentőségét. Ezen biztonságot garantálni tudja a szabályozott és felügyelt pénzügyágazat, azon belül pedig a készpénz-ellátást biztosító és létfontosságúként azonosított infrastruktúra. A készpénz-forgalom szabályozottságának és állami felügyeletének indokoltságát igazolja mindezen túlmenően a terrorizmus elleni küzdelem, továbbá a hamis bankjegyek kiszűrése a készpénz-forgalomhoz vitathatatlanul szükséges bizalom fenntartása érdekében. Igazolást nyert, hogy a nagyobb a terrorszervezetek a számukra szükséges pénz megszerzése érdekében többek között bankjegyeket hamisítanak [34], valamint megjelennek legálisan például a turizmus szektorban, így téve lehetővé a pénzmosást vagy készpénz határokon átvivő mozgását [35]. A készpénz birtokában pedig fegyverhez juthatnak [36], vagy erőszakos cselekményeiket finanszírozhatják.

Összefoglalva, bár látható a készpénz-kímélő fizetés térnyerése, vitathatatlan a készpénz-forgalom jelentősége, fontossága a társadalom és a gazdaság szempontjából hazánkban és az Európai Unióban egyaránt. A következőkben a készpénz-ellátás biztosításának főbb kérdéseit tekintjük át először Magyarországon, utána pedig az euroövezeti Írországban.

A KÉSZPÉNZ-ELLÁTÁS BIZTOSÍTÁSA MAGYARORSZÁGON

Az előbb már említésre került a jegybank szerepe a készpénzellátás és a pénzügyágazat stabilitásának biztosítása érdekében. Ennek megfelelően a Magyar Nemzeti Bank figyelemmel követi a hazai készpénz-használatot és szükség esetén ágazat-specifikus ható-

ságként beavatkozik a pénzügyi tranzakciók megbízható és hatékony megvalósulása érdekében. Ennek egyik példjaként említhető az MNB rendszeres készpénzforgalmi hatósági ellenőrzése a hitelintézetek és pénzfeldolgozó szervezetek körében. Ezen vizsgálatok során helyszínen ellenőrzi a bankjegyvizsgáló gépek működését, a sérült és nehezen felismerhető bankjegyek kezelésének folyamatát [23]. Az MNB vonatkozó tevékenységére másik példa a 2021. szeptember 8-án a pénzforgalmi szolgáltatók számára kibocsátott vezetői körlevele [37]. Az MNB egy 2021-es felmérése megállapította az ATM gépek használatának és funkcióinak bővülésével együtt az ügyfélpanaszok számának a növekedését [23]. Erre válaszul a jegybank 2021. szeptember 8-án a pénzforgalmi szolgáltatók számára vezetői körlevelet adott ki, amelynek célja az automaták üzemeltetésére, az ügyfelek tájékoztatására, a fizetési műveleteket érintő ügyfélpanaszok kezelésére, elszámolására vonatkozó jogszabályi rendelkezések² egységes értelmezésének elősegítése.

A hazai készpénzellátás biztosítása elsősorban az ún. bankjegyrendeleten³ alapul. Ez az 1/2023. (I. 17.) MNB rendelet tárgyalja a bankjegyek forgalmazásának szabályait és annak zavartalanságát célzó előírásokat, valamint foglalkozik a készpénz valóságának és forgalomképességének kérdéseivel. Ezt két nagy témakört tekintjük át a következőkben.

A zavartalan készpénz-ellátás biztosításának fontos kérdése a készpénzhez való hozzáférés, mely a lakossági fogyasztók esetében elsősorban hitelintézeteken keresztül történik. Azon hitelintézetek, melyek lakossági fogyasztók részére fizetési számlát vezetnek és a fizetési kártyákat tekintve a piaci részesedésük legalább 1%, kötelesek ATM hálózatot üzemeltetni. A készpénzhez való hozzáférés országos biztosítása érdekében a készpénzfelvételi funkcióval rendelkező ATM automaták területi megoszlása is szabályozott (lásd 3. Táblázat), a hitelintézet kibocsátott fizetési kártyáinak darabszáma szerint. Amennyiben a kibocsátott fizetési kártyák száma meghaladja a 600,000 darabot, úgy a kibocsátó hitelintézet a vármegyeszékhelyen kívüli városok legalább 65%-ában köteles készpénzfelvételi funkcióval rendelkező készpénzes automatát üzemeltetni, 1 200 000 feletti kártyaszámnál pedig a vármegyeszékhelyen kívüli városok 80%-ában. Ez az előírás garantálja a megfelelő földrajzi lefedettséget. A hitelintézetek kötelesek a készpénzesautomata-hálózatuk területi és forgalmi alapú feltételeknek való megfelelését háromévente felmérni, és annak eredményét a nemzeti banknak megküldeni⁴. A készpénzes automaták működésével kapcsolatban az elvárás az éves szinten minimum 98%-os rendelkezésre állás⁵ (kivéve a vis maior helyzetet és a szezonális működést). A készpénzes automaták használatát a hitelintézetek telefonos ügyfélszolgálatukkal támogatják.

Felmerülhet a készpénzellátásban jelentős szerepet betöltő hazai ATM automaták és a mögöttes IT infrastruktúra biztonságának kérdése, ezért érdemes kitérni erre. Kijelenthető, hogy a magyar pénzügyi ágazat is kitett a pénzügyi szektort célzó kibertámadásoknak [38].

² 2013. évi CXXXIX. törvény a Magyar Nemzeti Bankról

³ 1/2023. (I. 17.) MNB rendelet a bankjegyek feldolgozásáról, forgalmazásáról, valamint hamisítás elleni védelmével kapcsolatos technikai feladatokról

⁴ bankjegyrendelet 10.§ (1) és (7)

⁵ bankjegyrendelet 14.§

Készpénzfelvételi funkcióval rendelkező betéti típusú fizetési kártyák teljes kibocsátott mennyisége, valamint a hitel típusú fizetési kártyák 50%-kal csökkentett kibocsátott mennyisége	min. ATM szám fővárosi kerületben	min. ATM szám vármegyeszékhelyen	min. ATM szám vármegye egyéb településein
≤600 000	2,5	2,5	3,5
600 001–1 200 000	5	5	15
1 200 001–2 400 000	7	7	28
2 400 001≤	12	15	60

3. Táblázat hitelintézet által üzemeltetendő, készpénzfelvételi funkcióval rendelkező ATM automaták minimálisan elvárt darabszáma az 1/2023. (I. 17.) MNB rendelet 10.§ (1) bekezdése alapján

Az informatikai rendszerek védelmének alapja az ágazatban vonatkozó 42/2015. (III. 12.) Kormányrendelet és a Magyar Nemzeti Bank az informatikai rendszer védelméről szóló 8/2020. (VI.22.) számú ajánlása, mely részletezi a jogszabályi minimum szintű elvárásokat és az előremutató gyakorlatot többek között az ATM automaták infrastruktúrájának védelme érdekében.

A készpénzellátás másik lényeges infrastrukturális feltétele a hitelintézetek fiókhálózatában elérhető pénztárak. Ugyanakkor a bankok már pénztár nélküli fiókot is üzemeltethetnek, azonban pénztár megszüntetése csak szabályozott módon történhet. Pénztár megszüntetésének feltétele a forgalom kimutatható csökkenése és a pénztári szolgáltatást igénybe vevő ügyfélkör számára a be- és kifizetést is biztosító készpénzes automaták elérhetősége. Az automaták elhelyezése vagy bankfiókban vagy a településen, kerületben csomópontban kell történnjen, ahol orvosi ellátás, kiskereskedelmi üzlet, postai szolgáltatás, közösségi közlekedés vagy egyéb szolgáltatás is elérhető. Figyelembe kell venni ugyanakkor, hogy a készpénzes automaták nem biztosítják a készpénz-ellátás teljes körét: az érmék elfogadását és a sérült bankjegyek átváltását, tehát a pénztári szolgáltatás teljes mértékben nem szüntethető meg. A hitelintézetek pénztári szolgáltatása mellett a készpénz-ellátás fontos szereplője az országos lefedettséggel rendelkező posta. Mindez együtt biztosítja a lakosság készpénz-ellátását és a készpénzforgalom fennmaradását.

Az eddigiekben a készpénzhez való hozzáférés és a készpénz befizetésének infrastrukturális feltételeiről esett szó. E mellett a bankjegyrendelet másik nagy témaköre a valódiság és forgalomképesség biztosítása, mely kétségtelenül esszenciális a készpénz-használat fentebb említett céljainak elérése érdekében. Magyarországon pénzfeldolgozó és -forgalmazó bankjegyet abban az esetben forgathat vissza, ha megvizsgálta és azt valódinak és forgalomképesnek találta⁶. Természetesen valódisági és forgalomképességi vizsgálatot nem kell elvégezni a bankjegy kibocsátójától átvett bankjegyek esetében, vagy ha más pénzfeldolgozó, -forgalmazó igazoltan elvégezte a vizsgálatot. Ezen vizsgálatot az MNB jegyzék-

⁶ bankjegyrendelet 3.§

ben szereplő típusú, az ott meghatározott hardver- és szoftververzióval rendelkező bankjegyzigazgató géppel vagy kézi ellenőrzéssel kell elvégezni. Ez a szabályozott és előírt eljárás biztosítja a hamis bankjegyek kiszűrését és ezzel a készpénzforgalomban alapvető bizalom fenntartását.

Fentiekből látható, hogy a bankjegyrendelet célja készpénzellátás és -forgalom zavartalanosságának biztosítása, mely a társadalom számára létfontosságú szolgáltatás. Ugyanakkor felmerülhet a kérdés, vajon rendkívüli helyzetben melyik az elsődleges a készpénzellátás folyamatossága és a biztonság közül? A bankjegyrendelet meghatározása szerint vis maior helyzet az *„elháríthatatlan, a bankjegyllátásban komoly fennakadást okozó természeti, infrastrukturális vagy társadalmi körülmény, amely az e rendeletben foglaltak teljesítését befolyásolja, illetve gátolja, így különösen a természeti katasztrófa, a terrorcselekmény, a sztrájk, a háború és a polgárháború”*⁷. Az előírt valódisági és forgalomképeségi ellenőrzést vis maior helyzetben is el kell végezni, de megengedett a kézi ellenőrzés⁸. Rendkívüli helyzetben a készpénzes automaták üzemeltetése akár el is lehetetlenülhet, így az előírt 98%-os rendelkezésre állás biztosítása alól mentesül az automatát üzemeltető⁹. Amennyiben lehetséges, rendkívüli helyzetben (mely pénzügyi kockázatból eredő helyzet is lehet, például hitelintézetbe vetett bizalom megrendülése) a készpénzellátás zavartalanosságának biztosítása érdekében az MNB gondoskodik az előzetesen kijelölt hitelintézeti és postai fiókokba készpénzt szállításáról. Ezek alapján kijelenthető, hogy a készpénzellátás folyamatossága még rendkívüli helyzetben is prioritást élvez a készpénz - előző fejezetben tárgyalt - jelentőségének megfelelően.

Összefoglalásként elmondható tehát, hogy a hazai szabályozás alapján a pénzügyi ágazat szereplői biztosítják a készpénz-ellátás folyamatosságát és biztonságát, valamint a készpénzforgalom zavartalan működését. A következő rész bemutatja a készpénzellátás és -forgalom aktuális kérdéseit egy EU-s, euroövezeti országban, Írországban.

A KÉSZPÉNZ-ELLÁTÁS BIZTOSÍTÁSA ÍRORSZÁGBAN

A bevezető részben említettük, hogy az Európai Központi Bank a készpénz-ellátást is a lakossági fizetési stratégia részének tekinti az euróövezetben, így Írországban is. Érdeemes megvizsgálni az ír készpénzellátás aktuális kérdéseit, majd a hazai helyzettel összehasonlítást tenni.

Az Ír Központi Bank (CBI) 2022. október 13-án tette közzé az ATM használat elemzésének eredményeit 2015-től, beleértve a koronavírus-járvány időszakát is [39]. Ennek ellenére, hogy az elmúlt években Írországban megnövekedett a bankkártyás fizetések száma, az ATM hálózatnál lebonyolított készpénzes tranzakciók számossága összességében stabilnak mondható. A járványhelyzet előtt az átlagos készpénzfelvétel havonta 1,5 milliárd Euró értékű volt 2015. január és 2020. február között minden hónapban. A koronavírus-járvány miatti rendkívüli intézkedések hatására 2020. márciusától az ATM hálózat forgalma számottevő mértékben csökkent. Azonban 2022. júniusától a havi összes készpénzfelvétel már ismét átlagosan 1 milliárd Euró. Ezen adatok a járvány miatti lezárásoknak megfelelőek, hiszen a készpénzzel történő fizetés a karantén-időszakban nyilvánvalóan háttérbe

⁷ bankjegyrendelet 2.§ 36.

⁸ bankjegyrendelet 4.§ (6)

⁹ bankjegyrendelet 14.§

szorult. Azonban fontos megállapítás a járványhelyzet elmúltával a készpénz iránti igény ismételt megjelenése. 2022. júniusában kb. 8 millió készpénzfelvételi tranzakciót bonyolítottak le az ír ATM hálózatban, miközben Írország lakossága 5 millió fő.

Egyértelmű tehát a készpénzhasználat iránti igény, mely kielégítéséről a CBI gondoskodik, mint központi bank. További feladata a használhatatlanná vált bankjegyek és érmék forgalomból történő kivonása. A CBI egy 2021-es jelentése szerint a készpénz iránti igény megmarad hosszú távon, vagyis mind a központi banknak, mind a pénzügyághoz tagjainak fel kell készülniük a készpénzforgalom hosszútávú biztosítására [40]. Ehhez kapcsolódik a bevezető részben már említett ECB stratégia is, mely az euroövezet alapvető felelősségeként határozza meg a készpénzellátás biztosítását és a készpénzes fizetési műveletek lehetőségének megtartását. Az ECB és az euroövezet központi bankjai ennek megfelelően kötelezően gondoskodnak arról, hogy

1. az euró bankjegyek és érmék folyamatosan a lakosság rendelkezésére álljanak a bankszektor szolgáltatásain keresztül;
2. a készpénz-felvétel és -befizetés, mint szolgáltatások, a lakosság rendelkezésére álljanak;
3. az euroövezetben a készpénz a kiskereskedelemben és magánügyletekben elfogadott legyen.

Írországban a készpénzellátás biztosításában az elmúlt években jelentősebb átrendeződést lehetett tapasztalni. A lakosság számára az elsődleges készpénz-forrást jelentő lakossági banki szolgáltatást nyújtó pénzügyintézetek ATM parkja 25%-kal csökkent az *Ulster Bank* kivonulásával, valamint a *Bank of Ireland* és *Allied Irish Bank* fiókbezárásaival. Ráadásul az írországi bankok az ATM hálózatuk nagyobb részének üzemeltetését átadták független szolgáltatóknak, így mostanra Írországban az ATM automaták kb. háromnegyedét független szolgáltatók üzemeltetik [41]. Írországban a lakosság kb. 90%-a nagyon könnyen vagy könnyen ér el ATM automatát [12], ugyanis lakásától 5 kilométeren belül található ATM.

A független szolgáltatók által üzemeltetett ATM eszközök nagy hányadának hátránya is megfogalmazható. Ezen független szolgáltatók nem tartoznak központi banki felügyelete alá, díjszabásuk, valamint automatáik száma és elhelyezése teljes mértékig tőlük függ [41]. Ez pedig a lakosság készpénzellátásának biztonságára nézve kockázatot hordoz magában. Díjak emelése vagy kevésbé használt ATM automata megszüntetése a lakosság készpénzhez jutását megnehezítheti vagy akár egyes településeken lehetetlenné is teheti.

Mindez emeli az ATM automaták mellett a lakosság készpénz-ellátásban fontos szerepet játszanak a bankfiókok pénztárainak jelentőségét, ahol lehetséges készpénz felvétele és -befizetése, illetve letétbe helyezése. Esetleges fiókbezárási döntés meghozatala esetén a CBI megköveteli az ügyfelek igényeinek előtérbe helyezését és a megfelelő tájékoztatásukat [41]. Ebből következik a készpénz-ellátás szempontjából az előnyük a független szolgáltatókkal szemben.

A bankfiókok mellett Írországban a postahivatalokban is lehetséges készpénzt felvenni és készpénzt számlára befizetni, az ország több, mint 900 pontján. Ezt a szolgáltatást a posta lakossági bankokkal kötött együttműködés keretében nyújtja, mint ügynök. Ebből fakadóan a CBI elvárásainak megfelelően a bankok a szerződésben megkövetelik a hatékony irányítást, a kockázatkezelést és az üzletmenet-folytonossági tervezést a postától. Ez

adja a posta előnyét a független ATM szolgáltatókkal szemben a készpénz-ellátás biztonsága szempontjából.

KÖVETKEZTETÉSEK

Napjainkban elterjedtek az elektronikus fizetési módok, azonban, ahogyan láthatuk, a készpénz-forgalom továbbra is jelentős, ráadásul egyesek kizárólag készpénzes tranzakciókat bonyolítanak le. Ennek megfelelően mind az ECB, mind az MNB biztosítja a szükséges készpénzmennyiség elérhetőségét, valamint a választás lehetőségét a készpénz és az elektronikus fizetési eszközök között.

A készpénz-ellátás biztosítása két feladat elé állítja a központi bankokat és a pénzügyághoz tartozókat. Biztosítani kell a területi lefedettséget és a kapacitást. Az előbbi arra hivatott, hogy a lakosság számára elérhető közelségben rendelkezésre álljon készpénz-felvételi lehetőség. A területi lefedettség esetében külön meg kell említeni a turizmust, mely hozzájárul egy-egy terület készpénz-forgalmához, így szezonálisan megnövelheti a készpénz iránti igényt. Egy magyar felmérés szerint a felnőtt lakosság háromnegyede egy- vagy többnapos utazást tesz, mely része éttermi-, fürdőszolgáltatás igénybevétele, valamint szabadidős tevékenységek végzése [42]. A területi lefedettség tehát több szempontból is lényeges. Magyarországon a bankjegyrendelet meghatározza az ATM automaták minimális számát fővárosi kerületben, vármegyeszékhelyen és egyéb településeken. Írországon a lakosság nagy része számára 5 km-en belül elérhető ATM, azonban az ATM automaták háromnegyedét olyan független szolgáltatók üzemeltetik, amelyek nem tartoznak a CBI felügyelete alá, ezért stabil és hosszútávú működésük nem tartható biztosnak. A folyamatosan elérhető ATM automaták mellett a pénztárral rendelkező bankfiókok és a postahivatalok is részt vesznek a lakosság készpénz-ellátásában mind Írországon, mind Magyarországon. Ezek jelentőségét az adja, hogy mind a bankfiókok, mind a postahivatalok működése az állam illetékes szerveinek felügyelete alatt áll, szabályozott, a készpénz-ellátás jelentőségének megfelelően és nem kizárólag üzleti alapokon.

A területi lefedettség mellett a másik problémát a kapacitás jelenti. Nem elegendő pusztán az ATM automata vagy pénztár elérhetősége, a feltöltöttségét is biztosítani kell. A készpénz iránti igény időben változó lehet, szezonális turisztikai helyszíneken főszezonban. Ennek érdekében a CBI és az MNB is elvárja a bankoktól az ügyfélforgalom monitorozását és a lakosság igényének megfelelő reakciót. Vagyis, a kapacitásprobléma megfelelő kezelését előírják az illetékes felügyeleti szervek.

Fentiek alapján kijelenthető, hogy a hazai és az euroövezeti ír pénzügyághoz tartozókat megfelelően biztosítja a lakosság készpénz-ellátását, mind a területi lefedettség, mind a kapacitás kérdésének kezeléséről gondoskodnak. Ezen felül a CBI és az MNB is gondoskodik a forgalomban lévő készpénz-állomány megfelelőségéről a hamis és a sérült bankjegyek forgalomból történő kivonásáról, azaz biztosítják a készpénz-forgalom működését, valamint az egész pénzügyághoz tartozókat képező bizalom fenntartását.

ÖSSZEFOGLALÁS

Cikkemben áttekintettem a készpénz jelentőségét a társadalomban, és a pénzügyághoz tartozókat aktuális adatai alapján bemutattam a lakosság készpénz iránti igényét, igazolva ezzel a készpénz létjogosultságát. Elemeztem a bankjegyek és érmék forgalmazásának szabályait,

annak zavartalanságát célzó előírásokat, valamint a készpénz forgalomképességét biztosító rendelkezéseket hazánk és egy euroövezeti tag, Írország példáján keresztül. Megállapítottam, hogy mindkét ország pénzügyágazata eltérő módon ugyan, de garantálja a lakosság megfelelő mennyiségű és forgalomképes készpénzzel történő ellátottságát, valamint az EU elveinek megfelelően a választás szabadságát a készpénz és az elektronikus fizetési módok között.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] Abonyiné P.J., *Infrastruktúra*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2007. ISBN 978-963-9310-77-3
- [2] 2012. évi CLXVI. törvény a létfontosságú rendszerek és létesítmények azonosításáról, kijelöléséről és védelméről
- [3] Csiszárík-Kocsir Á. „The Present and Future of Banking and New Financial Players in the Digital Space of the 21st Century”, *Acta Polytechnica Hungarica*, Vol 19, no 8, 2022.
- [4] T. De Portu, „New trends in retail payments: How technological changes are reshaping the payments system. Introducing a proposal for a new pan-European instant payment system”, *Latin American Journal of Central Banking*, Vol. 3, no 4, 2022.
- [5] N. Jonker et al., „Pandemic payment patterns”, *Journal of Banking & Finance*, Vol 143, October 2022
- [6] Matolcsy Gy., „A magyar gazdaság, az MNB változó erőtere és annak okai”, *Polgári Szemle*, 17. évf. 4-6. szám, 2021.
- [7] R. Kotkowski, M. Polasik, „COVID-19 pandemic increases the divide between cash and cashless payment users in Europe”, *Economics Letters*, 209 (2021)
- [8] M. Braun et al., „The convenience of electronic payments and consumer cash demand”, *Journal of Monetary Economics*, Vol 130, September 2022.
- [9] H. Fujiki, „Cash demand and financial literacy: A case study using Japanese survey data”, *Japan and the World Economy*, Vol 54, June 2020.
- [10] European Central Bank, *The Eurosystem's retail payment strategy*. Online. Elérhető: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/ecb.eurosystemretailpaymentsstrategy~5a74eb9ac1.en.pdf>
- [11] Európai Bizottság. A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai gazdasági és szociális bizottságnak és a Régiók bizottságának az uniós lakossági pénzforgalmi stratégiáról. 2020. szeptember 24. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0592>
- [12] European Central Bank. Guaranteeing freedom of payment choice: access to cash in the euro area. Economic Bulletin. Issue 5, 2022. Elérhető: <https://www.ecb.europa.eu/pub/economic-bulletin/html/eb202205.en.html>
- [13] Nagy R., Földi L. „A kritikus infrastruktúrák nemzeti programja”, *Polgári Védelmi Szemle*, Vol 2, no 1. Elérhető: <http://hdl.handle.net/20.500.12944/1088>
- [14] A.L.V. Ubaldo et al. „Information Security in the Banking Sector: A Systematic Literature Review on Current Trends, Issues, and Challenges”, *International Journal of Safety and Security Engineering*. Vol. 13, No. 1, 2023. <https://doi.org/10.18280/ijss.130111>

- [15] Gulyás O., Kiss G., „Impact of cyber-attacks on the financial institutions”, *Procedia Computer Science*, Vol 219, 2023. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2023.01.267>
- [16] Somogyi T., „Természeti veszélyek és kezelésük a létfontosságú rendszerek és létesítmények védelmében”, *Védelem Tudomány*, Vol 7, no 4, 2022. <https://vedelemtudomany.hu/articles/VII/4/07-somogyi.pdf>
- [17] Nagy R., „A kritikus infrastruktúrák elleni lehetséges radiológiai terrortámadások”, *Magyar Rendészet*. XVI. évf., 6. szám, 2016
- [18] Nagy R., „A hazai katasztrófavédelmi feladatok és egyes globális hatások összefüggéseinek vizsgálatáról”, *Hadtudományi Szemle*, Vol 2, no 4, 2009
- [19] Végső T., „A magyarországi pénzkereslet változásának összehasonlító elemzése”, *Hitelintézeti Szemle*, XIX. évf., 1. szám, 2020
- [20] Fülöp K., *Bevezetés a közgazdaságtanba*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019. ISBN 978-615-5945-31-1
- [21] J. Goddard, J. Wilson, *Banking*, Oxford University Press, 2016. ISBN 978-0-19-968892-0
- [22] World Bank, *The little data book on financial inclusion 2022*, Elérhető: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/38148>
- [23] Magyar Nemzeti Bank, *Éves jelentés 2021*, ISSN 1585-4582 Elérhető: <https://www.mnb.hu/kiadvanyok/jelentesek/eves-jelentesek>
- [24] Magyar Nemzeti Bank, *Éves jelentés 2022*, ISSN 1585-4582 Elérhető: <https://www.mnb.hu/kiadvanyok/jelentesek/eves-jelentesek>
- [25] Magyar Nemzeti Bank, *Fizetési rendszer jelentés 2022*. <https://www.mnb.hu/letoles/fizete-si-rendszer-jelente-s-2022.pdf>
- [26] Magyar Nemzeti Bank. *Tájékoztató: Tovább bővül az elektronikus pénzforgalom*. Budapest, 2023. június 15., Elérhető: https://statisztika.mnb.hu/sw/static/file/Penzforgalmi_tablakeszlet_tajekoztato_20230615.pdf
- [27] European Central Bank, *Study on the payment attitudes of consumers in the euro area (SPACE) 2022*, ISBN 978-92-899-5463-1 Elérhető: https://www.ecb.europa.eu/stats/ecb_surveys/space/shared/pdf/ecb.space-report202212~783ffdf46e.en.pdf
- [28] European Central Bank, „Consumer payment preferences in the Euro area”, *ECB Working Paper Series*, No 2729, 2022 Elérhető: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecb.wp2729~77a315ffeb.en.pdf>
- [29] Csiszárík-Kocsir Á., „Pénzügyi tudatosság a bankválasztásban - az ügyfélpreferenciák változása a pandémia hatására”, *Polgári Szemle*, XVIII. évf. 1-3. szám, 2022.
- [30] Deák V., Nemeckó I., Végső T., „A lakosság fele szívesebben fizet(ne) elektronikusan: Lakossági fizetési szokások 4. rész”, 2022, Elérhető: <https://www.mnb.hu/letoles/lakossagi-fizetesi-szokasok-4-resz.pdf>
- [31] Somogyi T., Nagy R., „Some impacts of global warming on critical infrastructure protection - heat waves and the European financial sector”, *Insights Into Regional Development*, Vol 4, no 4, 2022. [https://doi.org/10.9770/IRD.2022.4.4\(1\)](https://doi.org/10.9770/IRD.2022.4.4(1))
- [32] Gulyás O., Kiss G., „Kiberbiztonság 2021-ben a bankszektorban és a pénzügyi szervezeteknél”, *Biztonságtudományi Szemle*, Vol 4, no 1, 2022
- [33] Mezősi G., *Természeti veszélyek és hatásaik csökkentése*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2021. ISBN 978-963-454-692-4

- [34] Besenyő J., Gulyás A., Trifunovic, D., „Hezbollah and the Internet in the Twenty-First Century”, *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*. Vol 36, no 3, 2023. <https://doi.org/10.1080/08850607.2022.2111999>
- [35] Besenyő J., Sólyomfi A.H., „The relationship between terrorism and tourism”. In: (szerk.) *Selected Topics on Defence Economics and Terrorism*. Olcay, Ç., Sevilay, E. G. Ö., Bursa, Törökország, 2020
- [36] Besenyő J., „Barry Buzan’s securitization theory and the case of Iraqi Kurdish military action against ISIS in 2014”, *Journal of Security and Sustainability Issues*, Vol 8, no 3, 2019
- [37] Magyar Nemzeti Bank, *Vezetői körlevél a készpénz ki-, illetve befizetések lebonyolítására szolgáló automaták üzemeltetéséről, az automatákat érintő ügyfélpanaszok kezeléséről, valamint a fióki pénztárak megszüntetéséről, azok működésének korlátozásáról*, 2021. szeptember 8. Elérhető: <https://www.mnb.hu/letoltes/vezetoikorlevel-atm-penzternelkulifiok-alairt.pdf>
- [38] Somogyi T., Nagy R., „Cyber threats and security challenges in the Hungarian financial sector”, *Contemporary Military Challenges*, Vol 24, No. 3, 2022
- [39] Central Bank of Ireland, „ATM Cash Withdrawals Before, During and After the Covid-19 Pandemic”, *Economic letter*, Vol 2022, no 6. Elérhető: https://www.centralbank.ie/docs/default-source/publications/economic-letters/atm-cash-withdrawals-before-during-after-covid-19-pandemic.pdf?sfvrsn=bf02951d_5
- [40] Central Bank of Ireland, *Whither cash in payments?* 2021. január. Elérhető: <https://www.centralbank.ie/docs/default-source/publications/quarterly-bulletins/quarterly-bulletin-signed-articles/whither-cash-in-payments.pdf?sfvrsn=5>
- [41] Central Bank of Ireland, *Access to cash*, 2022 június. Elérhető: <https://assets.gov.ie/240775/0c505280-cd47-4592-9c12-4c8e50930ca2.pdf>
- [42] Rácz A., „A magyar lakosság utazási szokásai 2018 májusa és 2019 júniusa között”, *Turizmus Bulletin*, Vol 20, no 2, 2020. <https://doi.org/10.14267/TUR-BULL.2020v20n2.5>